

Bartłomiej Buława (bbulawa@us.es)

 <https://orcid.org/0000-0002-5245-4675>

University of Seville, Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Sevilla

Sylwia Siedlarz (sylwia.siedlarz@interia.pl)

 <https://orcid.org/0009-0003-3468-7058>

Weronika Słomska (w.slomska.arch@gmail.com)

 <https://orcid.org/0009-0001-2808-1370>

Akademia Śląska, Wydział Architektury, Budownictwa i Sztuk Stosowanych

Wpływ tożsamości architektonicznej na rozwój enoturystyki w okolicach Śląska Cieszyńskiego

The impact of architectural identity on the development of wine tourism around Cieszyn Silesia

Streszczenie

Przeanalizowano wpływ tożsamości architektonicznej na rozwój enoturystyki na przykładzie okolic Śląska Cieszyńskiego. Postawiono tezę, że architektura jest kluczowym elementem wpływającym na rozwój enoturystyki. Badanie przeprowadzono metodą porównawczego studium przypadku pięciu wybranych obszarów. Wykazano ich duży potencjał krajobrazowy, ale niską wartością estetyczną i jakością architektoniczną. Warunkiem rozwoju enoturystyki jest zwiększenie dbałości o jakość i spójność architektury.

Słowa kluczowe: enoturystyka, jakość architektoniczna, tożsamość architektoniczna, krajobraz, rozwój regionu

Abstract

The impact of architectural identity on the development of enotourism was analysed on the example of the Cieszyn Silesia surroundings. The thesis posits that architecture is a key element impacting its enotourism. A comparative case study method was employed in five selected areas. The study revealed their great landscape potential, but low aesthetic value and architectural quality. A prerequisite for the development of enotourism is to increase the quality and consistency of architecture.

Keywords: enotourism, architectural quality, architectural identity, landscape, regional development

1. WPROWADZENIE

Śląsk Cieszyński to historyczna kraina geograficzna, mająca swoje terytorium w Polsce i Czechach. Geograficznie obszar ten leży pomiędzy Beskidami a Sudetami. Południowy fragment to Beskid Śląski, która ma charakter górski, z miejscowościami o funkcji turystycznej. Część północna ma charakter bardziej rolniczy, z niewielkimi pagórkami. Przedmiotowa część artykułu dotyczy obszaru polskich północnych terenów Śląska Cieszyńskiego oraz obszarów bezpośrednio przyległych, czyli łącznie obszaru znajdującego się poza Beskidami, poza terenem typowo turystycznym. Badana przestrzeń nie ma charakteru turystycznego, jednak dysponuje atrakcyjnymi krajobrazami zachęcającymi do odkrywania tego regionu. Z drugiej strony charakter i jakość środowiska zbudowanego – krajobrazu kulturowego wraz z architekturą, nie są już tak jednoznacznie zachęcające i atrakcyjne.

W jeszcze innym ujęciu można dostrzec, że powstają na opisywanym terenie nowe winnice będące potencjalnie zalążkiem odrodzenia kultury winiarskiej i rozwoju enoturystyki. Mapy zamieszczone w artykule przedstawiają lokalizację Śląska Cieszyńskiego w Polsce (il. 1) oraz Śląska Cieszyńskiego w Polsce i Czechach (il. 2). W tym kontekście zbadano w aspekcie architektonicznym pięć obszarów (wokół pięciu wybranych winnic): dwa w północnej części powiatu cieszyńskiego (gmina Hażlach i gmina Skoczów), dwa w Jastrzębiu-Zdroju i jeden w gminie Godów. W tym kontekście Śląsk Cieszyński nie jest literalnie wyłącznym obszarem badań, ale jest punktem odniesienia (geograficznie, kulturowo i krajobrazowo), a badanym regionem jest obszar skupiający nowo powstałe winnice w rejonie Śląska Cieszyńskiego.

Il. 1. Lokalizacja Śląska Cieszyńskiego w Polsce.
Oprac. aut. na podst. (Dane mapy ©2025
GeoBasis-DE/BKG (@2009), Google, 2024)

Il. 2. Lokalizacja Śląska Cieszyńskiego w Polsce
i Czechach. Oprac. aut. na podst. (Dane mapy ©2025
Google, 2024).

1.1. CEL BADAŃ

Celem artykułu jest zbadanie i przedstawienie wpływu tożsamości architektonicznej, w tym jakości architektonicznej i estetyki architektury, na rozwój enoturystyki na terenie Śląska Cieszyńskiego.

1.2. STAN BADAŃ

W latach 2021–2025 zrealizowano w międzynarodowym zespole (Akademia Śląska, Uniwersytet w Sewilli i Uniwersytet Żyliński) projekt badawczo-dydaktyczny pt. *Rozwój winiarstwa i enoturystyki oraz ich wpływ na krajobraz rejonu Śląska Cieszyńskiego (PL/CZ)*. Projekt został opracowany we współpracy z miastem Cieszyn, gminą Hażlach oraz Stowarzyszeniem „Cieszyński Szlak Wina” (Stowarzyszenie „Cieszyński Szlak Wina”, b.r.). W ciągu kolejnych lat stworzono szereg opracowań projektowo-badawczych, prac studenckich oraz zorganizowano dwa konkursy studenckie dot. enoturystyki (Hażlach, Cieszyn). Projekt zakładał m.in. przebadanie trzech aspektów potencjału rozwoju enoturystyki i winiarstwa: geologiczno-środowiskowego, krajobrazowo-topograficznego oraz architektoniczno-przestrzennego. Niniejsza publikacja dotyczy ostatniego aspektu, dwa pozostałe są przedmiotem odrębnych artykułów naukowych. Ponadto powstała publikacja na temat potencjału krajobrazowego gminy Hażlach (Buława, Buława, Nagel, 2022).

Rozwój enoturystyki jest od kilku dekad przedmiotem intensywnych badań interdyscyplinarnych łączących geografię, ekonomię, architekturę krajobrazu oraz turystykę kulturową. W literaturze światowej podkreśla się, że architektura i krajobraz winiarski stanowią integralny element doświadczenia enoturystycznego, wpływając na wizerunek regionu, jego tożsamość oraz percepcję jakości produktu (Getz, Brown, 2006). Współczesne badania wskazują, że przestrzeń winiarska nabiera znaczenia symbolicznego – obiekt architektoniczny winnicy staje się nośnikiem „idei miejsca” (*genius loci*) i elementem strategii marketingu terytorialnego (Bruwer, Alant, 2009).

W krajach o ugruntowanej tradycji winiarskiej (np. Francja, Hiszpania, Włochy, Portugalia) wykształciły się modele integrujące architekturę winiarską z krajobrazem kulturowym, gdzie projektowanie obiektów winnic podporządkowuje się kontekstowi topograficznemu i historycznemu (Woschek, Duhme, Friederichs, 2011). Koncepty takie rozwijane są również w ramach

Il. 3. Winiarnia przy winnicy w Ehrenhausen an der Weinstrasse, Styria, Austria; 2024. Fot. B. Buława

Il. 4. Winiarnia Hillinger przy winnicy w Jois, Burgenland, Austria; 2024. Fot. B. Buława

tw. *wine architecture*, w której forma budynku staje się ikoną regionu (np. *bodegas* autorstwa Santiago Calatravy, Franka Gehry'ego, czy centrum wina w Langenlois w Austrii autorstwa Stevena Halla) (The architecture of wine, b.r.). W rozwiniętych regionach winiarskich, nawet jeśli architektura winnic nie pretenduje do bycia ikoną regionu, to często prezentuje wysoką jakość (il. 3, 4). Badania w tym nurcie analizują także wpływ nowoczesnych realizacji na autentyczność krajobrazu winiarskiego i jego percepcję estetyczną (The architecture of wine, b.r.).

Na gruncie polskim badania nad winiarstwem i enoturystyką koncentrowały się dotąd głównie na uwarunkowaniach klimatycznych i ekonomicznych (Bosak, 2010; Myśliwiec, 2013; Pijet-Migoń, Królikowska, 2020), aczkolwiek rola architektury i krajobrazu kulturowego jako czynników wspierających rozwój winiarstwa też jest jednym z współczesnych kierunków badań (Jasiak, 2024). W ostatnich latach zwraca się uwagę na potrzebę kształtowania spójnej tożsamości architektonicznej regionów winiarskich jako narzędzia budowania rozpoznawalności i konkurencyjności oferty enoturystycznej (Zawada-Pęgiel, Złowodzki, 2015). Badania te potwierdzają, że odpowiednio zaprojektowane obiekty winiarskie, harmonizujące z krajobrazem i lokalnym dziedzictwem, mogą stać się katalizatorem rozwoju danego regionu oraz czynnikiem kreującym jego pozytywny wizerunek.

W kontekście Śląska Cieszyńskiego znaczenie architektury w rozwoju enoturystyki nie było dotąd szerzej analizowane. Z dotychczas opublikowanych pozycji wynika jednak, że region ten posiada potencjał krajobrazowo-terenowy, który – przy właściwym kształtowaniu jakości architektonicznej – może stanowić podstawę rozwoju turystyki winiarskiej opartej na lokalnej tożsamości (Buława, Buława, Nagel, 2022).

1.3. POSTRZEGANIE PRZESTRZENI

Architektura jest elementem przestrzeni, z którym nie możemy uniknąć kontaktu. Psychologia przestrzeni porównuje przywiązanie do miejsca z więzią łączącą człowieka z bliską osobą, stąd stwierdzenie, że dom to również nasza tożsamość. Otoczenie niewątpliwie wpływa na człowieka, na jego rozwój, samopoczucie i codzienne funkcjonowanie. Utożsamienie z miejscem wywołuje emocje oraz przywiązanie, dlatego przestrzeń, w której przebywamy, jest kluczowa w naszym rozwoju (Maciejczak-Kwiatkowska, Retko-Bernatowicz, Wiśniewski, 2018).

1.4. POJĘCIA

Enoturystyka, czyli turystyka winiarska, to podróż do winnicy, gdzie można degustować wino, poznać metody jego produkcji oraz zobaczyć plantację winorośli. Czynnikiem, które wpływają na wybór tej formy turystyki, jest chęć poznania kultury regionu, tradycji mieszkańców i lokalnego krajobrazu (Kowalczyk, 2003). Przez wzgląd na ocieplenie klimatu, wyhodowanie odpowiednich, znacznie trwalszych odmian winogron oraz systematyczny wzrost

zainteresowania tematyką winiarską winiarstwo w Polsce zaczyna się odradzać, co niesie za sobą potencjał do rozwoju regionu (Bosak, 2013; 2010; Myśliwiec, 2013).

Tożsamość architektoniczna dotyczy cech, stylu i elementów w projektowaniu obiektów oraz przestrzeni, które charakteryzują dany obszar. Nadaje budynkom i miejscom wyjątkowości. Składa się z wielu czynników i jest subiektywna, a jej regułą jest założenie, że każda jednostka ma potrzebę posiadania własnej określonej tożsamości (Juzwa, Świerzawski, 2023). Zachowanie tożsamości architektonicznej jest istotne do utrzymania unikalnego dziedzictwa kulturowego obszaru oraz w budowaniu tożsamości społeczności lokalnej.

Jakość architektoniczna to zbiór czynników, które determinują wartość i atrakcyjność budynków oraz przestrzeni. Dotyczy zarówno estetyki, jak i funkcjonalności, trwałości i jakości wykonania, integracji z otoczeniem, zrównoważonego rozwoju. Celem jest stworzenie przestrzeni, która oprócz spełniania swojej funkcji poprawia jakość życia użytkowników (Woschek, Duhme, Friederichs, 2011).

1.5. TEZA I PYTANIA BADAWCZE

Biorąc pod uwagę wyznaczony cel badań oraz aktualny stan wiedzy o przedmiotowym zagadnieniu, postawiono tezę, że architektura jest kluczowym elementem umożliwiającym lub utrudniającym rozwój enoturystyki danym w regionie. Postawiono pytania badawcze:

- 1) Czy architektura wokół winnic badanego regionu sprzyja rozwojowi enoturystyki?
- 2) Które aspekty tożsamości architektonicznej badanych obiektów są zrealizowane najlepiej, a które najslabiej w kontekście ich wpływu na możliwości rozwoju winiarstwa i enoturystyki?

2. METODYKA BADAŃ – METODY I MATERIAŁ BADAWCZY

Na potrzeby badań przyjęto metodę porównawczego studium przypadku, zrealizowaną technikami: obserwacji, analizy dokumentów i technikami graficznymi, z użyciem narzędzi badawczych takich jak: wizja lokalna, inwentaryzacja fotograficzna, synteza graficzna (mapa 2d), tabelaryczny formularz zapisu wyników badań i oceny.

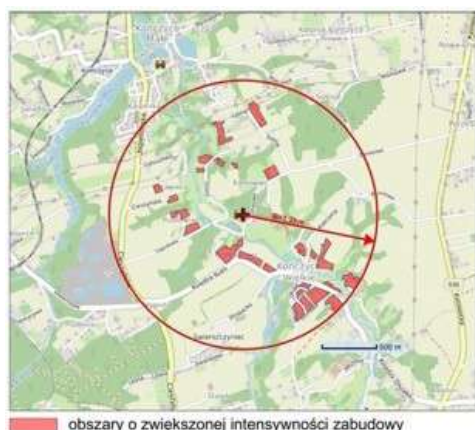
2.1. KRYTERIA WYBORU I OPIS OBIEKTU BADAŃ

Dobór obiektów badań, spośród istniejących na terenie Śląska Cieszyńskiego i w bezpośrednim sąsiedztwie, podyktowany został dotychczasowymi pracami badawczymi (wskazanymi w części 1.2), w tym na projektach prowadzonych w Akademii Śląskiej w Katowicach. Zawężono obszar badań do terenów, gdzie zlokalizowane są nowe winnice, skupione w Stowarzyszeniu „Cieszyński Szlak Wina”. Stąd można przyjąć, że kryterium doboru przypadków do badań

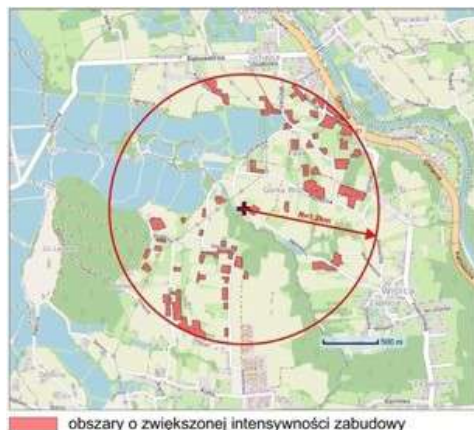
to ich lokalizacja na określonym obszarze. Jednak w wymiarze faktycznego rozwoju winiarstwa i enoturystyki, gdzie granice administracyjne stanowią marginalny aspekt, należałoby przyjąć, że wnioski z badań dotyczą swobodniej rozumianego „rejonu” Śląska Cieszyńskiego.

Na poniższych rysunkach zaznaczono strukturę zabudowy (na czerwono skupiska zabudowy) w promieniu 1,2 km od analizowanych winnic, jako ich kontekst przestrzenno-architektoniczny (il. 5–9). Przeanalizowano 5 obszarów: w miejscowości Kończyce Wielkie (gmina Hażlach) – il. 5, w miejscowości Wiślica (gmina Skoczów) – il. 6, dwa obszary w Jastrzębiu-Zdroju – il. 7 i 8, oraz w miejscowości Gołkowice (gmina Godów) – il. 9. Obszar ten odzwierciedla umownie przyjęty zasięg pieszy około 15–20 minut od wejścia do winnicy i pierwszoplanowy zasięg wizualny obszaru wokoło winnicy, przy uwzględnieniu pagórkowatego ukształtowania terenu oraz skali obiektów architektonicznych w analizowanych przypadkach (głównie budynki mieszkalne jednorodzinne, 2–3-kondygnacyjne budynki użyteczności publicznej i niewielkie kościoły).

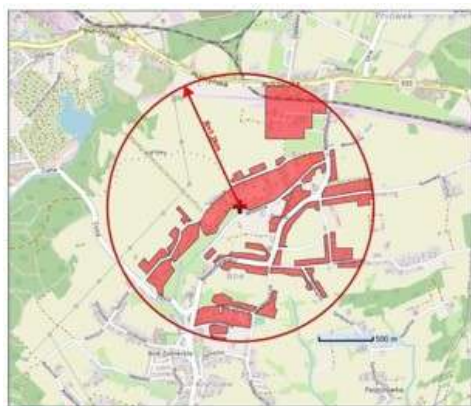
1. Winnica Chateau znajduje się w Kończycach Wielkich – wsi sołectkiej w gminie Hażlach, w powiecie cieszyńskim, województwie śląskim. Ludność sołectwa liczy 1848 mieszkańców na obszarze 1445,25 ha.
2. Winnica Kępa Wiślicka znajduje się w Wiślicy – wsi w gminie Skoczów, geograficznie leżącej w regionie Doliny Górnej Wisły, będącej częścią Kotliny Oświęcimskiej. Wieś także położona jest w powiecie cieszyńskim, w województwie śląskim. Powierzchnia sołectwa wynosi 357 ha, a liczba ludności 764.
3. Winnica Cassiopeia oraz Winnica Laguna w Jastrzębiu-Zdroju – miście na prawach powiatu, położonym na Górnym Śląsku, w południowej części województwa śląskiego. Miasto zamieszkuje 88 038 mieszkańców na powierzchni 85,33 km².

Il. 5. Kontekst architektoniczny Winnicy Chateau w Kończycach Wielkich. Oprac. aut. na podst. (OpenStreetMap, 2024)

Il. 6. Kontekst architektoniczny Winnicy Kępa Wiślicka w Wiślicy. Oprac. aut. na podst. (OpenStreetMap, 2024)

obszary o zwiększonej intensywności zabudowy

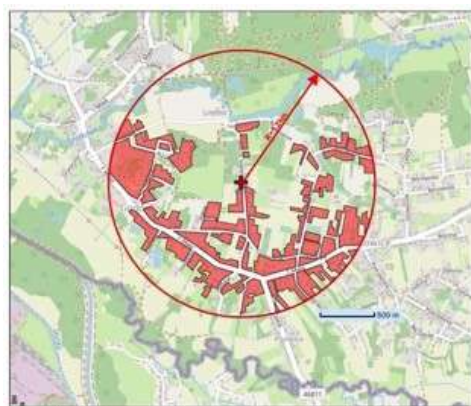
Il. 7. Kontekst architektoniczny Winnicy Cassiopeia w Jastrzębie-Zdroju. Oprac. aut. na podst. (OpenStreetMap, 2024)

obszary o zwiększonej intensywności zabudowy

Il. 8. Kontekst architektoniczny Winnicy Laguna w Jastrzębie-Zdroju. Oprac. aut. na podst. (OpenStreetMap, 2024)

4. Winnica Smuga w Gołkowicach – wsi położonej w gminie Godów, w powiecie wodzisławskim, w województwie śląskim. Na powierzchni 956 ha wsi zamieszkuje 4008 mieszkańców.

obszary o zwiększonej intensywności zabudowy

Il. 9. Kontekst architektoniczny Winnicy Smuga w Gołkowicach. Oprac. aut. na podst. (OpenStreetMap, 2024)

2.2. KRYTERIA BADANIA WYBRANYCH OBIEKTÓW I PROCEDURA BADAWCZA

W pierwszej kolejności, na podstawie wstępnego rozpoznania obiektów badań, po odbyciu burzy mózgów w zespole autorskim opracowano katalog możliwych do wyodrębnienia kryteriów badawczych. Następnie zweryfikowano zasadność każdego z nich i możliwość łączenia w bardziej syntetyczne kryteria, biorąc pod uwagę: (I) cel i kontekst badań, (II) charakterystykę obiektów badań oraz (III) stan badań. Ostatecznie, analizując cechy otoczenia przestrzennego (umownie w promieniu 1,2 km) w powyżej określonych lokalizacjach, przyjęto następujące kryteria badawcze:

- 1) Wartości historycznej – dotyczy historii estetyki, nauki i społeczeństwa. Obiekt może mieć wartość historyczną, ponieważ miał związek z postaciami historycznymi, działaniami, które na niego wpływały, lub też na jego terenie odbywały się ważne wydarzenia (Szmygin, 2013);
- 2) Dziedzictwa kulturowego – odnosi się do ochrony zabytków historii i nauki, dzieł sztuki, książek. Dziedzictwo kulturowe można podzielić na materialne, na które składają się zabytki nieruchome (np. założenie parkowe) i ruchome (np. zabytki piśmiennictwa), oraz niematerialne, przekazywane przede wszystkim za pomocą przekazu ustnego i tradycji (Olczak, Śliz, 2021);
- 3) Atrakcyjności krajobrazowej – obejmuje składnik „otoczenia ludzkiego”, warunkujący jakość życia. Harmonijne środowisko kształtuje pozytywne relacje międzyludzkie. Piękno krajobrazu wywołuje reakcje zakorzenienia, przywiązania do miejsca, miasta, wsi, regionu. Ma wpływ na poziom aktywności społecznej i poczucie tożsamości (Forum Debaty Publicznej, 2011);
- 4) Struktury ruralistycznej – dotyczy zależności funkcjonalnych pomiędzy osadami a terenami upraw rolniczych, między wsiami a miastami. Jest to planowanie, rozwój i zabudowa obszarów wiejskich (Cegielska i in., 2025). Kryterium zawiera jakość struktury funkcjonalno-przestrzennej w kontekście enoturystyki;
- 5) Dostępności komunikacyjnej – ważny element organizacji przestrzeni, kształtujący strukturę przestrzenno-funkcjonalną regionu, mający istotny wpływ na zróżnicowanie funkcjonalności poszczególnych regionów. Im lepsza dostępność komunikacyjna, tym lepsze potencjalne warunki do rozwoju gospodarczego i podniesienia poziomu jakości życia jego mieszkańców;
- 6) Wartości estetycznej i jakości architektonicznej – obejmuje aspekty postrzegania zmysłowego; wartość estetyczna i jakość architektoniczna określane są przez kryteria takie jak: forma, skala, kolor, konsystencja, tekstura i materiał danej substancji, zapachy i dźwięki związane z danym miejscem lub jego użytkowaniem (Buława, Ahn, 2024). Styl architektoniczny to zespół cech w architekturze charakterystycznych dla budowli powstałych w danym okresie rozwoju architektury i w danym kręgu kulturowym. Kryterium zawiera także stan zachowania budynków i zespołów architektoniczno-krajobrazowych;

- 7) Potencjału rozbudowy – obejmuje przeciwdziałanie procesom rozlewania ekstensywnej zabudowy, tworzenie atrakcyjnych propozycji zamieszkania oraz zwartych architektonicznych rozwiązań urbanistycznych (Buława, Buława, Nagel, 2022).

Następnie podczas wizji lokalnej obiekty badań zostały poddane analizie wg ww. kryteriów. Przeanalizowano także zebrany materiał fotograficzny, ogólnodostępne materiały, kartograficzne portale mapowe (Google Maps, Apple Maps) oraz źródła pisane. Wyniki przedstawiono tabelarycznie, osobno dla każdego obiektu badań, w pięciu kartach badawczych. Dodatkowo na końcu karty zamieszczono poglądową inwentaryzację fotograficzną. Wyniki poddano ocenie wg umownej, ustandaryzowanej skali: określając zdiagnozowane cechy jako wpływające pozytywnie („+”), neutralnie („()”) lub negatywnie („–”) na rozwój enoturystyki wokół danej winnicy i pośrednio regionu. Analizy i oceny dokonywał zespół autorski, w przypadku rozbieżnych stanowisk końcową ocenę ustalano większością głosów (zespół trzyosobowy).

3. WYNIKI BADAŃ

Otoczenie (w promieniu 1,2 km) każdego z pięciu obiektów przeanalizowano według powyżej skonstruowanych kryteriów badawczych. Wyniki zamieszczono w pięciu kartach badawczych poniżej. W celu sformułowania syntetycznych wniosków wyniki z tych kart podsumowano w tabelarycznym zestawieniu porównawczym.

Tabela 1. Karta badawcza dotycząca otoczenia przestrzennego Winnicy Chateau w Kończycach Wielkich. Oprac. aut., fot. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Opis obiektu badań: Otoczenie przestrzenne Winnicy Chateau w Kończycach Wielkich	Wpływ na rozwój enoturystyki
Wartość historyczna	Bogata i ciekawa wartość historyczna. Wieś początkowo znajdowała się w granicach księstwa cieszyńskiego będącego lennem Królestwa Czech. 26 stycznia 1919 r. w czasie wojny polsko-czechosłowackiej miała tutaj miejsce przegrana przez polską stronę bitwa, w której zginął kapitan Cezary Wojciech Haller (1875–1919) – oficer, działacz polityczny i poseł na sejm w Wiedniu (700 lat Hażłacha i Kończyc Wielkich, 2005).	+
Dziedzictwo kulturowe	Bogata baza obiektów o znaczeniu kulturowym: – pałac barokowy i kaplica pałacowa, – drewniany kościół parafialny, – figura Jana Nepomucena, – park w zespole podworskim, – dawna obora, obecnie stajnia na folwarku „Karłowiec” (XIX w). Organizowane są tu coroczne dożynki – tańce ludowe, stroje ludowe. Szlak Architektury Drewnianej (kościół św. Michała Archanioła w badanym obszarze). Na uwagę zwraca dziedzictwo kulturowe związane z pałacem w Kończycach Wielkich oraz ceniona i szanowana lokalnie postać hrabiny Gabrieli Thun von Hohenstein – „Dobrej Pani z Kończyc Wielkich”.	+
Atrakcyjność krajobrazowa	Teren wokół obejmuje obszar porośnięty zielenią niską i wysoką, zlokalizowany jest nad jednym ze stawów, których jest więcej w okolicy. Dominuje pagórkowate ukształtowanie terenu. Jednak analizując zabudowę w obrębie 1,2 km, można zauważyć koncentrację w okolicach centrum. Są to głównie budynki mieszkalne jednorodzinne z zabudową gospodarczą oraz kilka obiektów usługowych, jak również budynki o znaczeniu historycznym i kulturowym. Ten „krajobraz codzienny” cechują kontrastujące ze sobą zarówno wysokie, jak i niskie walory estetyczne.	+
Struktura ruralistyczna	Zwarta zabudowa, czytelny układ przestrzenny. Poziom rozproszenia zabudowy nie jest wysoki, ponieważ oddalone od siebie obiekty tworzą głównie skupiska przy drogach dojazdowych.	+
Dostępność komunikacyjna	Istniejąca infrastruktura drogowa jest zróżnicowana, jednak obiekt badań wyposażono w drogi dojazdowe utwardzone. Doliny są wąskie, przez co nie ma możliwości rozbudowy poprzecznej (chodnik, ścieżka rowerowa). Budowa pożądanej infrastruktury jest utrudniona.	()
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	Na plus przemawia zachowany zespół samego pałacu, przy którym funkcjonuje winnica oraz zabytkowy drewniany kościół. Jeśli chodzi o pozostałe zabudowania w badanym obszarze, to są one mocno zróżnicowane, mają kolorowe elewacje, różnorodne pokrycia i kształty dachów, od blachy falistej po dachówkę ceramiczną. Różnorodność ta wynika w dużej mierze z zastosowanych materiałów budowlanych i sposobu budowania oraz możliwości finansowych właścicieli. Brak jednolitości oraz spójności. Są to głównie budynki mieszkalne jednorodzinne, gospodarczo-garażowe.	+
Potencjał rozbudowy	Planowane otwarcie „ENOTELU”, czyli hotelu dla enoturystyki. Plan otwarcia hotelu w pałacu, glampingu nad stawem oraz organizacji wielu przestrzeni degustacyjnych.	+

Tabela 1. cd.

Tabela 2. Karta badawcza dotycząca otoczenia przestrzennego Winnicy Kępa Wiślicka w Wiślicy. Oprac. aut., fot. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Opis obiektu badań: 2. Otoczenie przestrzenne Winnicy Kępa Wiślicka w Wiślicy	Wpływ na rozwój enoturystyki
Wartość historyczna	Brak szerszych informacji o historii miejscowości, jak również ważnych wydarzeniach mających wpływ na dzisiejszy krajobraz.	–
Dziedzictwo kulturowe	Brak zabytków i obiektów o znaczeniu kulturowym.	–
Atrakcyjność krajobrazowa	Pomiędzy centrum miejscowości a DK-81 znajduje się rezerwat przyrody Skarpa Wiślicka. Sąsiedztwo winnicy posiada walory krajobrazowe – rozległe panoramy.	+
Struktura ruralistyczna	Rozproszona zabudowa. Biorąc pod uwagę obiekty budowlane w Wiślicy, mamy do czynienia z niekontrolowanym rozproszeniem zabudowy. Głównym zagrożeniem tak rozproszonej zabudowy może być m.in. obniżenie atrakcyjności krajobrazu, co często decyduje o wartościach nieruchomości oraz może wpływać na rozwój miejscowości, pomimo urozmaiconej rzeźby terenu wzbogacającej efekt przestrzenny zabudowy.	–
Dostępność komunikacyjna	Istniejąca infrastruktura drogowa jest w stanie dobrym. W ramach rozbudowy struktury miejskiej można spodziewać się rozwoju infrastruktury drogowej.	+
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	Ze względu na charakter wsi dominują obiekty mieszkalne jednorodzinne, uzupełnione o zabudowę gospodarczo-garażową. Są to głównie nowe budynki, charakteryzujące współczesną zabudowę, najczęściej jednokondygnacyjne z poddaszem użytkowym, nie przekraczające wysokości 8 m. Elewacje w stonowanej kolorystyce: w kolorach bieli, szarości; dachy zwykle kryte dachówką lub materiałem wizualnie podobnym. Zabudowa mało atrakcyjna turystycznie.	–
Potencjał rozbudowy	Możliwość stworzenia nowej przestrzeni pod usługi enoturystyki, z uwagi na rozproszoną zabudowę oraz spore obszary niezabudowane.	+

Tabela 2. cd.

Tabela 3. Karta badawcza dotycząca otoczenia przestrzennego Winnicy Laguna w Jastrzębiu-Zdroju-Boryni. Oprac. aut., fot. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Opis obiektu badań: 3. Otoczenie przestrzenne Winnicy Laguna w Jastrzębiu-Zdroju-Boryni	Wpływ na rozwój enoturystyki
Wartość historyczna	Historia miasta jest krótka, nadanie praw miejskich miało miejsce dopiero w 1963 r., lecz pierwsza pisemna wzmianka dotycząca terenów, na których obecnie położone jest Jastrzębie-Zdrój, pochodzi z października 1293, gdy ziemie te należały do księstwa opolsko-raciborskiego. Rozwój Jastrzębia związany był ze znalezieniem źródeł solankowych i założeniem uzdrowiska. Od 1951 r. zaczęto badania geologiczne, podczas których odkryto złoża węgla kamiennego. W roku 1962 do użytku została oddana pierwsza z kopalń. Rozbudowa przemysłu węglowego pozwoliła na nadanie Jastrzębiu praw miejskich, co nastąpiło 30 czerwca 1963 r. Górnictwo przez długie lata stymulowało rozwój infrastruktury społecznej i technicznej miasta (Kucia, Marcinkowska, 2013). Borynia – dawniej wieś – jest częścią miasta Jastrzębie-Zdrój od 1975 r.	()
Dziedzictwo kulturowe	Pałac Borynia wraz z założeniem parkowym. Parafia Rzymskokatolicka Matki Boskiej Piekarskiej.	+
Atrakcyjność krajobrazowa	Widoczne masywy Beskidów, teren pagórkowaty. Zieleni niska i wysoka, pola uprawne.	+
Struktura ruralistyczna	W większości zwarta architektura wiejska i małomiejska, przeważnie budynki przy drogach dojazdowych. Miejscami pojawiają się rozproszenia zabudowy.	()
Dostępność komunikacyjna	Na wschód od miasta przebiega droga krajowa 81, na zachód od niego autostrada A1. Przez teren miasta przebiegają dwie drogi wojewódzkie: 933 (z zachodu na wschód) oraz 937 (z północy na południe), a także Droga Główna Południowa, pełniąca rolę obwodnicy. Sołectwo Borynia graniczy od północy ze Skrzczkowicami i miastem Żory, od południa z Szeroką, od zachodu z gminą Świerklany, a od wschodu z gminą Pawłowice. Drogi utwardzone, ale w różnym stanie technicznym.	+
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	Architektura jest zróżnicowana, zarówno wiejska, jak i małomiejska. Kolorystyka oraz użyte materiały wykończeniowe są różnorodne w zależności od tego, w jakim czasie powstawały budynki. Głównie budynki mają funkcje mieszkalne oraz usługowe. Rozwiązania architektoniczne przybierają różne formy. Brak spójności architektonicznej. Wyróżniającym się na plus jest Pałac Borynia jako przykład architektury pałacowej z XVIII w. (Koszarska, 2014).	()
Potencjał rozbudowy	Umiarkowany potencjał rozwoju pod kątem enoturystyki. W okolicy znajduje się wiele interesujących szlaków turystycznych, zarówno pieszych, jak i rowerowych. Dodatkowy atut to niedaleki Pałac Borynia, mogący synergicznie wpływać na tworzenie oferty turystycznej.	+

Tabela 3. cd.

Tabela 4. Karta badawcza dotycząca otoczenia przestrzennego Winnicy Cassiopeia w Jastrzębiu-Zdroju-Bzie Górne. Oprac. aut., fot. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Opis obiektu badań: 4. Otoczenie przestrzenne Winnicy Cassiopeia w Jastrzębiu-Zdroju-Bzie Górne	Wpływ na rozwój enoturystyki
Wartość historyczna	Opisano w tab. 3, w wierszu dotyczącym wartości historycznej. Bzie Górne – dawna wieś, od 1975 r. włączona w granice Jastrzębia-Zdroju.	()
Dziedzictwo kulturowe	Brak zabytków i obiektów o znaczeniu kulturowym.	–
Atrakcyjność krajobrazowa	Teren pagórkowaty. Przeważają zieleń niska i wysoka, pola uprawne. Bzie położone jest nad potokiem.	()
Struktura ruralistyczna	Przeważa architektura wiejska i małomiejska, w większości zwarta zabudowa, budynki usytuowane przy drogach dojazdowych. Miejscami zauważalne rozproszenie zabudowy.	()
Dostępność komunikacyjna	Dostępność komunikacyjna miasta została opisana w tab. 3. Bzie Górne leży na wschodniej granicy miasta, przy gminie Pawłowice. Drogi w tej części miasta są utwardzone, ale w różnym stanie technicznym.	+
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	Dominuje architektura wiejska i małomiejska, o charakterze mieszkalnym oraz usługowym. Dobór materiałów oraz kolorystyka różnorodna. Brak spójności estetycznej.	–
Potencjał rozbudowy	Przez Bzie przebiegają trasy rowerowe i piesze, jednak otoczenie wskazuje na umiarkowany potencjał rozwoju pod kątem enoturystyki.	()

Tabela 4. cd.

Tabela 5. Karta badawcza dotycząca otoczenia przestrzennego Winnicy Smuga w Gołkowicach. Oprac. aut., fot. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Opis obiektu badań: 5. Otoczenie przestrzenne Winnicy Smuga w Gołkowicach	Wpływ na rozwój enoturystyki
Wartość historyczna	Pomimo że pierwsze ślady osadnictwa pochodzą ze średniowiecza, ilość informacji o dalszych losach wsi jest skąpa. W ubiegłym wieku wieś utrzymywała charakter rolniczy (w kontekście industrializacji okolicznych terenów).	()
Dziedzictwo kulturowe	Kościół św. Anny w Gołkowicach – leży na Szlaku Architektury Drewnianej województwa śląskiego. Kościół ewangelicki z początku XX wieku w stylu historyzującym.	+
Atrakcyjność krajobrazowa	Otoczająca zieleń to głównie niewielkie skupiska drzew i krzewów, oprócz tego pola o charakterze uprawnym. W dolinie rzeczki Piotrówki znajduje się pradawne grodzisko.	+
Struktura ruralistyczna	W miarę zwarta zabudowa, obiekty ułożone najczęściej przy utwardzonych drogach dojazdowych.	+
Dostępność komunikacyjna	Gołkowice graniczą od południa z Czechami, od północy ze Skrzyszowem, od wschodu z miastem Jastrzębie-Zdrój, od zachodu z Godowem. Dawniej swoją pozycję zawdzięczały lokalizacji przy ważnym szlaku handlowym i pocztowym. Infrastruktura drogowa jest w stanie dobrym.	+
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	Dominują obiekty mieszkalne jednorodzinne, uzupełnione o zabudowę gospodarczo-garażową. Budynki są zróżnicowane, występują zarówno nowe budynki, jak i te dawniejsze, mocno zróżnicowane, zarówno wyglądem, jak i materiałowo.	-
Potencjał rozbudowy	Obszar zdecydowanie mógłby zostać rozwinięty o usługi związane z turystyką winiarską. Dodatkowo przez miejscowość przebiega międzynarodowa trasa rowerowa EuroVelo 4, Szlak Zamków nad Piotrówką, Pieszy Turystyczny Szlak im. Powstańców Śląskich, Żelazny Szlak Rowerowy.	+

Tabela 5. cd.

Badane obszary charakteryzują się dużym potencjałem krajobrazowym, ale zróżnicowaną tożsamością i jakością architektoniczną.

Działania podjęte dotychczas przy Pałacu w Kończycach Wielkich na pewno w pozytywny sposób przyczynią się do rozwoju enoturystyki na Śląsku Cieszyńskim. Tutaj kontekst architektoniczny (zespołu pałacowego z winnicą) ma bardzo duże znaczenie, gdyż narzuca on charakter otoczeniu. Jednak pozostałe zabudowania na badanym obszarze w mniejszym stopniu korespondują z rozwijaną funkcją.

Odnosząc się do Wiślicy, należy zauważyć możliwość potencjalnego zagospodarowania w sposób wpisujący się w rozwój wsi i regionu pod kątem enoturystyki. Jednak charakter zabudowy nie sprzyja rozwojowi tej gałęzi turystyki.

W przypadku badanych obszarów w Jastrzębiu-Zdroju, biorąc za przykład winnicę Laguna, elementem sprzyjającym rozwojowi enoturystyki jest sąsiedztwo Pałacu Borynia. Pałac działa obecnie jako hotel, w którym można organizować warsztaty lub konferencje winiarskie, z możliwością noclegu. W przypadku winnicy Cassiopeia brak w bezpośrednim otoczeniu walorów dających podłoże do rozwoju enoturystyki.

W Gołkowicach atutem jest to, że przez miejscowość przebiegają trasy rowerowe, Szlak Zamków nad Piotrówką oraz Szlak Architektury Drewnianej. W okolicy znajduje się pałac otoczony malowniczym parkiem, który obecnie służy jako ośrodek agroturystyczny z możliwością jazdy konnej, co może być dodatkowym atutem.

Badania wykazały, że spośród przyjętych kryteriów badawczych największym atutem okazuje się potencjał rozbudowy, atrakcyjność krajobrazowa i dostępność komunikacyjna (wiersze podświetlone na zielono w tab. 6). Potencjał rozbudowy, widoczny w prawie każdej badanej lokalizacji, pokazuje aktualne możliwości rozwojowe i szanse, jednak powodzenie nowych inwestycji będzie uzależnione od innych aspektów, między innymi wskazanych poniżej. Dostępność komunikacyjna wynika z dogodnej lokalizacji regionu w skali ponadregionalnej: dostępności autostradowej i kolejowej, jak i dostępności wewnętrznej (drogowej, kolejowej i rowerowej). Wyniki potwierdzają wysoką wartość krajobrazową. W porównaniu z innymi kryteriami potencjał krajobrazowy zasługuje na uwagę, gdyż jest to potencjał endogeniczny, trudny do zastąpienia i do powiększenia (jak np. dostępność komunikacyjna).

Wartość historyczna, dziedzictwo kulturowe (jak na skalę terenów wiejskich i miejskich przemysłowych) i struktura ruralistyczna w ujęciu uśrednionym są niewyróżniającymi się walorami (wiersze niepodświetlone), choćby w porównaniu z okolicznymi obszarami (np. Cieszyn: bogata historia, tradycje miejskie; Trójwieś: wyraźna kultura góralska). Jednak zaznaczyć należy, że walory te są zróżnicowane i ostateczny średni wynik nie oddaje spolaryzowanych wartości w tych kryteriach (np. pałace, będące nośnikami historii i tożsamości *versus* rozproszona, przeciętnej jakości współczesna zabudowa jednorodzinna).

Uwagę zwraca kryterium „wartość estetyczna i jakość architektoniczna” wskazujące na znaczące deficyty i niedobory w tym obszarze (wiersz podświetlony na żółto w tab. 6). Należy zaznaczyć, że przedmiotem analizy nie są tylko same winnice (w tym np. pałac w Kończycach Wielkich

– winnica Chatteau), ale otoczenie tych obiektów. Zaobserwowane parametry jakościowe architektury: jakość architektoniczna i styl architektoniczny, spójność stylistyczna, autentyczność oraz stan zachowania budynków i zespołów architektoniczno-krajobrazowych pozostawiają wiele do życzenia. Nie oznacza to pominięcia pojedynczych wartościowych obiektów (np. pałac w Boryni, Szlak Architektury Drewnianej), ale przewagę budynków i ich zespołów o niskim potencjale, czasami wręcz utrudniających rozwój funkcji turystycznych, opartych także na jakości przestrzeni.

W ramach badań nie podjęto się oceny i miary potencjału każdego z badanych obiektów z osobna (rankingu), gdyż nie jest to celem artykułu. Ponadto obiekty te funkcjonują w odmiennych uwarunkowaniach.

Tabela 6. Zestawienie porównawcze pięciu badanych przypadków. Oprac. aut.

Cechy mające wpływ na rozwój enoturystyki	Obiekt badań – otoczenie przestrzenne					Podsumowanie
	(1) Winnicy Chateau w Kończycach Wielkich	(2) Winnicy Kępa Wiślicka w Wiślicy	(3) Winnicy Laguna w Jastrzębiu-Zdroju-Boryni	(4) Winnicy Cassiopeia w Jastrzębiu-Zdroju-Bzie Górne	(5) Winnicy Smuga w Gołkowicach	
Wartość historyczna	+	–	()	()	()	+ () () –
Dziedzictwo kulturowe	+	–	+	–	+	+++ –
Atrakcyjność krajobrazowa	+	+	+	()	+	++++ ()
Struktura ruralistyczna	+	–	()	()	+	++ () () –
Dostępność komunikacyjna	()	+	+	+	+	++++ ()
Wartość estetyczna i jakość architektoniczna	+	–	()	–	–	+ () ---
Potencjał rozbudowy	+	+	+	()	+	+++++

Uwaga:

Wiersze zaznaczone na zielono oznaczają kryteria zawierające sumarycznie najwięcej atutów.

Wiersz podświetlony na żółto oznacza kryterium reprezentujące deficyt atutów.

4. DYSKUSJA I WNIOSKI

Rejon Śląska Cieszyńskiego (w północnej części) posiada generalnie korzystne atrybuty przestrzenno-krajobrazowe do rozwoju winiarstwa i enoturystyki.

Jednak odpowiadając na pierwsze pytanie badawcze, trzeba stwierdzić, że sama architektura otaczająca badane winnice nie sprzyja rozwojowi winiarstwa – szczególnie enoturystyki, co wykazały analizy. Dla równowagi należy zwrócić uwagę na występujące w regionie (choć poza bezpośrednim sąsiedztwem badanych winnic) walory: Szlak Architektury Drewnianej i Szlak Zamków nad Piotrkówką. Badania ukazały także problem nieładu przestrzennego i rozproszenia zabudowy. Architektura jest kluczowym elementem, który może umożliwić lub utrudnić rozwój enoturystyki w regionie (Getz, Brown, 2006; *The architecture of wine*, b.r.; Woschek, Duhme, Friederichs, 2011). Zła przestrzeń to taka o zaniżonych parametrach jakościowych, wywołuje niechęć, negatywne emocje oraz związane z nimi negatywne reakcje społeczne (Maciejczak-Kwiatkowska, Retko-Bernatowicz, Wiśniewski, 2018). Harmonijna architektura i krajobraz sprzyjają rodzeniu się postaw pozytywnych w stosunku do otaczającego środowiska, budują wrażliwość na nie i potrzebę dbałości o nie. Niemniej harmonia otoczenia wpływa także pozytywnie na zachowania społeczne i więzi społeczne (Buława, Ahn, 2024).

Wyniki nie odbiegają od ogólnopolskich realiów: na badanych terenach widać brak długofalowego podejścia do gospodarowania przestrzenią związany z brakiem świadomości społecznej dotyczącej wpływu architektury i krajobrazu na jakość życia. Chaos przestrzenny wynika również z braku edukacji architektonicznej, co wiąże się z preferencjami estetycznymi, a chęć pocucia indywidualności widoczna jest w kształtowanej przestrzeni (Maciejczak-Kwiatkowska, Retko-Bernatowicz, Wiśniewski, 2018).

Odnosząc się do drugiego pytania badawczego, należy stwierdzić, że pomimo tego, że opisywany obszar cechuje spuścizna kulturowa oraz intensywne poczucie tożsamości mieszkańców, spośród badanych aspektów (kryteria badawcze) najlepiej wypadły dostępność, atrakcyjność krajobrazowa i potencjał rozbudowy. Łącznie z niewykorzystanym jeszcze potencjałem historycznym i dziedzictwa kulturowego wskazuje to (w zasadzie potwierdza) dopiero początkową fazę rozwoju w przedmiotowym kierunku – winiarstwa i enoturystyki. Znaczy to, że istnieją możliwości do wykorzystania opisanych terenów, ich rozwoju (i/lub ochrony) w odpowiednim kierunku. Znamiennym jest, że wg przyjętej metodyki badań w kryterium „wartość estetyczna i jakość architektoniczna” zanotowano najłabsze wyniki. Oznacza to, że o ile dobra architektura może być „motorem pociągowym” rozwoju enoturystyki (Getz, Brown, 2006; *The architecture of wine*, b.r.), o tyle stan faktyczny architektury wokół badanych winnic w obecnej formie jest wręcz hamulcem rozwojowym w przedmiotowym kierunku, nawet wobec pozostałych walorów, w tym krajobrazowych.

Jeżeli enoturystyka miałaby się rozwijać na badanym obszarze (a także generalnie w regionach posiadających podobne uwarunkowania), proces ten wymaga wzmocnienia struktury przestrzennej i dbałości o jakość architektury, powstających i modernizowanych obiektów

architektonicznych i zespołów krajobrazowo-architektonicznych (Johnson, Robinson, 2017; Woschek, Duhme, Friederichs, 2011). Sformułowanie konkretnego kierunku rozwoju w zakresie przestrzenno-krajobrazowym pozwoliłoby uniknąć chaosu przestrzennego. Odradzające się winiarstwo w Polsce pociąga za sobą potencjał zmian, gdyż wymusza przekształcenia postaw i podejścia do estetyki. Potencjalni turyści oczekują miejsc, które zapewnią odpoczynek od bodźców, których doświadczają na co dzień, ukojenia zmysłów, dlatego tak istotna jest przestrzeń, w której będą przebywać. Wzrost uwagi i zainteresowania może sprawić, że jakość przestrzeni ulegnie znacznej poprawie (Buława, Buława, Nagel, 2022). Stąd ujęcie problemu niedostatków (jakościowych) architektury powinno stać się przedmiotem świadomej polityki przestrzennej i strategii rozwoju (regionu, zainteresowanych gmin). Na podstawie przeprowadzonego badania zwrócono uwagę, jak mógłby kształtować się związek turystyki winiarskiej z rozwojem regionalnym (Pijet-Migoń, Krolikowska, 2020): warunkiem rozwoju enoturystyki jest racjonalne kształtowanie przestrzeni. Brak spójności estetycznej i przestrzennej jest istotną barierą w budowaniu marki miejsca. Wino jest jednym z niewielu produktów, których nazwy pochodzą od miejsca, stąd sukces renesansu winiarstwa pozostaje w silnej zależności od jakości przestrzeni, w której winogron rośnie, oraz świadomości potrzeby tej jakości wśród mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

- 700 lat Hażłacha i Kończyc Wielkich (2005). Gmina Hażlach [broszura]. Kończyce Wielkie: Gmina Hażlach.
- Bosak, W. (2010). *Siedlisko winnicy – topografia i mezoklimat*. Pobrane z: https://www.winologia.pl/teksty_lokalizacja.htm (dostęp: 01.08.2025).
- Bosak, W. (2013). *Klimat i rejonizacja upraw winorośli*. Pobrane z: https://www.winologia.pl/poradnik_klimat.htm (dostęp: 01.08.2025).
- Bruwer, J., Alant, K. (2009). The hedonic nature of wine tourism consumption: An experiential view. *International Journal of Wine Business Research*, 21, 235–257. <https://doi.org/10.1108/17511060910985962>
- Buława, B., Ahn, S. (2024). Landscape understanding and values in extended public consultations on spatial planning in rural communes in Poland. *Landscape Online*, 99, 1–22. <https://doi.org/10.3097/LO.2024.1124>
- Buława, B., Buława, P., Nagel, P. (2022). *Krajobraz jako narzędzie rozwoju. Gmina Hażlach*. Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach. <https://doi.org/10.54264/M001>
- Cegielska, K., Różycka-Czas, R., Gorzelany, J., Olczak, B. (2025). Land use and land cover conflict risk assessment model: Social and spatial impact of suburbanisation. *Landscape and Urban Planning*, 257, 105302. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2025.105302>

- Dane mapy ©2025 GeoBasis-DE/BKG (@2009), Google (2024). Pobrane z: https://www.google.com/maps/@51.4911746,17.3986722,6.1z?entry=ttu&g_ep=EgoyMDI1MTExNy4wIKXMDSoASAFQAw%3D%3D (dostęp: 23.02.2025).
- Dane mapy ©2025 Google (2024). https://www.google.com/maps/@49.7949276,18.5310605,10.2z?entry=ttu&g_ep=EgoyMDI1MTExNy4wIKXMDSoASAFQAw%3D%3D (dostęp: ???).
- Forum Debaty Publicznej. (2011). *Twórczość, dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze bogactwem Polski. Pierwsza debata: Ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego a rozwój cywilizacyjny*. Warszawa. Pobrane z: https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2021/8/5/9b770504e875b4c64159e84a0be65164/fdp_materialy_konferencyjne_ochrona_krajobrazu_..._a_rozwoj_cywilizacyjny_13.04.2011.pdf (dostęp: 01.04.2025).
- Getz, D., Brown, G. (2006). Critical success factors for wine tourism regions: A demand analysis. *Tourism Management*, 27, 146–158. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.08.002>
- Jasiak, A. (2024). Exploring the architectural and spatial potential of wine culture. A systematic literature review. *Economics and Environment*, 90(3), 1–12. <https://doi.org/10.34659/eis.2024.90.3.878>
- Johnson, H., Robinson, J. (2017). *World Atlas of Wine*. Wyd. 8. Londyn: Octopus Publishing Group.
- Juzwa, N., Świerżawski, J. (2023). *Polish Architecture in Contemporary Innovation: Thoughts, Dreams and Places*. Wyd. 1. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003413561>
- Koszarska, K. (2014). *Jastrzębie-Zdrój Borynia*. Pobrane z: <https://www.palaceslaska.pl/index.php/indeks-alfabetyczny/j/124-jastrzebie-zdroj-borynia> (dostęp: 15.11.2025).
- Kowalczyk, A. (2003). Szlaki wina – nowa forma aktywizacji turystycznej obszarów wiejskich. W: A. Kowalczyk (red.), *Geografia turystyki*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kucia, K., Marcinkowska, U. (2013). *Jastrzębie-Zdrój 1963–2013: zarys historii młodego miasta*. Jastrzębie-Zdrój: Miejska Biblioteka Publiczna.
- Maciejczak-Kwiatkowska, Z., Retko-Bernatowicz, M., Wiśniewski, R. (2018). *W dialogu z otoczeniem? Społeczne postrzeganie przestrzeni publicznej i architektury w Polsce*. Pobrane z: <https://nck.pl/badania/raporty/raport-w-dialogu-z-otoczeniem-spoleczne> (dostęp: 10.04.2025).
- Myśliwiec, R. (2013). *Uprawa winorośli*. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.
- Olczak, B., Śliz, K. (2021). Identyfikacja dziedzictwa kulturowego wsi Sąspów położonej w Otulinie Parku Ojcowskiego w celu ochrony i przeciwdziałania utracie tożsamości kulturowej. W: J. Hernik, B. Prus, K. Król (red.), *Katalog Dziedzictwa Kulturowego Małopolski* (s. 115–147). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.
- OpenStreetMap. (2024). Pobrane z: <https://www.openstreetmap.org> (dostęp: 06.02.2024).

- Pijet-Migoń, E., Królikowska, K. (2020). Rebirth of viticulture and associated changes in the rural areas of Lower Silesia, SW Poland. *Geographia Polonica*, 93(3), 321–340. <https://doi.org/10.7163/GPol.0176>
- Stowarzyszenie „Cieszyński Szlak Wina”. (b.r.). *O nas*. Pobrane z: <https://cieszynskislakwina.pl/o-nas/> (dostęp: 06.06.25).
- Szmygin, B. (red.). (2013). *Wartościowanie zabytków architektury: praca zbiorowa*. Warszawa: Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS.
- The architecture of wine. (b.r.). Pobrane z: https://artsandculture.google.com/story/the-architecture-of-wine-real-academia-de-gastronomia-española/1wWxM_EAaswcJg?hl=en (dostęp: 10.09.25).
- Woschek, H.-G., Duhme, D., Friederichs, K. (2011). *Wein und Architektur*. Monachium: Detail.
- Zawada-Pęgiel, K., Złowodzki, M. (2015). The architecture of wine manufacturing and commercial sites in Central Europe. *Czasopismo Techniczne*, 16(10-A), 73–95. <https://doi.org/10.4467/2353737XCT.15.155.4192>